

60 1956, te csillag

Főhajtás 1956 áldozatai emléke előtt

■ Már az 1990-es évek elején, amikor erdélyi és kárpátaljai történészek nekiláttak feltárni mindazt, ami az anyaországgal szomszédos államokban 1956-ban történt, kiderült, hogy a magyar forradalom hiteles és teljességre törekvő történetét lehetetlen megírni a szomszédos államok meghurcoltjainak, bebörtönzötteinek és internáltjainak vallomásai, továbbá a kivégzettek életútjának, valamint a spontánul megnyilvánuló rokonszenv kiváltotta tiltakozások, szervezkedések bemutatása nélkül.

Az azóta eltelt negyed század alatt sorra megszülettek, és továbbra is nagyszámban jelennek meg olyan munkák, amelyek az 1956-os forradalomnak például a romániai hullámaival foglalkoznak, az azokban résztvevő, azokat megszenvedő áldozatok életútját és kálváriáját ismertetik.

A feltárt részadatok összesítése nyomán ma már van fogalmunk a megtorlás romániai mértékéről is. A különböző bíróságok 45 halálos ítéletet mondtak ki, amelyeket végre is hajtottak, és több mint húszezer személyt tartóztattak le, hogy aztán ezek közül több mint tízezer koncepciós perek nyomán hosszú börtönökre ítéljenek. A bebörtönzöttek oroszlánrésze magyar és román egyetemi hallgató volt.

Ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon, ahol tényleges és véres forradalmi események zajlottak, a kivégzettek eddig feltárt száma 367, a bebörtönzötteké pedig több mint 23 ezer, nyugodtan állíthatjuk, hogy nálunk, Romániában, ahol mindössze a magyar forradalommal szimpátiát kifejező néhány ártatlan tüntetésre és tiltakozó akcióra került sor, a megtorlás sokkal kegyetlenebb volt.

A legnagyobb méretű tüntetést Temesváron szervezték meg, az ottani Műegyetem többségükben román nemzetiségű diákjai, akik közül aztán több mint háromezret internáltak, és 31 egyetemi hallgatót súlyos börtönbüntetésre ítélték. Temesvár után, magyar vonalon, a legnagyobb diákáldozatot Kolozsvár hozta, a képzőművészeti, teológus és bölcsész egyetemi hallgatók soraiból, akik közül végül 35-öt vetettek börtönbe. Bukarestben, Jászvásáron és Brassóban a megmozdulások jóval kisebb méretűek voltak, de a kegyetlen megtorlások ezeket a központokat nem kerültek el.

Most, a forradalom 60. évfordulóján elsősorban a magyarországi és a hazai áldozatok emléke előtt tisztelgünk, rájuk emlékezünk kegyelettel. Reménytelen küzdelmükre és az általuk meghozott ropant áldozat előtt hajtjuk meg fejünket. Eközben, éppen emlékeztük megőrzése végett, elérkezettnek látjuk az idejét annak, hogy hat évtized után a hatóságok végre valamennyi halálos áldozat nevét és nyughelyét közöljék, és tegyék közzé a börtönszenvedettek teljes névsorait is.

A történelemből azonban tanulnunk is kell. Az 1956-os romániai megmozdulások azért bizonyultak gyengéknek, mert a korabeli hatalom képviselőinek sikerült akkor is elérniük a hazai magyarság megosztását, továbbá a magyarok és a románok szembeállítását. Magyar-magyar vonalon a Kolozsvár-Marosvásárhely ellentétet használták ki a végletekig, magyar-román téren pedig a revizionizmus veszélyének azóta is sokszor bevetett fegyveréhez nyúltak.

A tanulság tehát magától adódik, és röviden magyar egységnek, illetve valóságos magyar-román megbékélésnek nevezhetjük. Ezek érdekében kell ma is rendkívül határozottan cselekednünk, s a Romániai Magyar Demokrata Szövetség ezen az úton jár.

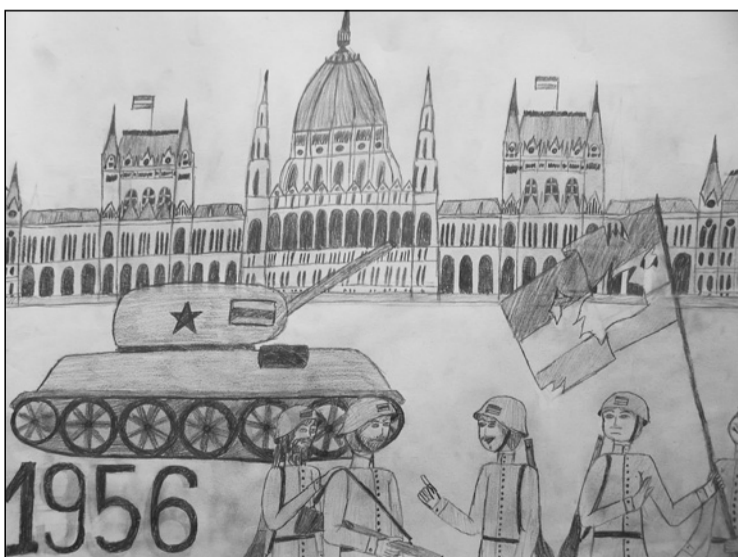
Kelemen Hunor

Az 1956-os emlékmű a kolozsvári Protestáns Teológia udvarán

ROHONYI D. IVÁN

Az 1956-os forradalom kolozsvári diákszempellel

Hogyan látják a kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégium és a Brassai Sámuel Elméleti Líceum diákjai az 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot, kiderül a Kocsis Ildikó rajztanár irányításával készült, szerkesztőségünkbe eljuttatott rajzokból. (Összeállításunk a 8–9. oldalon)

DARKÓ ADEL/BRASSAI

Súlyos börtönök a szabadságvágyért

„Tulajdonképpen a tevékenységünk csak az akarásban merült ki, és nem a tevékenységben. Mi szeretünk volna hősképpé válni, de csak áldozatok lehettünk, mert nem volt lehetőségünk hősképpé válni. Gyakorlatilag nem csináltunk semmit. Néhány versen, plakátragasztáson, egy-két fal-festésen kívül, konkrétan nem tettünk semmit. Egyesek elképzelték, hogy felrobbantanak egy vonatot, amellyel jönnek a szovjet katonák... De ezek mind csak elképzélések voltak.” (Papp Annamária interjúja Vánicsa Árpáddal a 12. oldalon)

Erdélyi srácok a szekusok markában

„1956 őszén tizenöt évesen második gimnazista, azaz kilencedikes voltam. Az osztálytársakkal minden reggel megbeszéltük a Budapestten addig történeteket, s kommentáltuk az eseményeket, illetve a híreket. A forradalomnak vége lett, és égett bennünk a düh. Néhányan összebeszéltünk, hogy mi is kellene tegyünk valamit, s készüljünk fel arra az eshetőségre, ha ide is átszap a forradalom lángja.” (Benkő Levente és Papp Annamária Jancsó Csabával készült interjúja a 6–7., illetve 10–11. oldalon)

Támogató a Romániai Magyar Demokrata Szövetség és a Communitas Alapítvány

Erdélyi srácok a szekusok markában

Jancsó Csaba: nem bántam meg semmit

A Sepsiszentgyörgy központjában található 1848-as emlékmű előtt beszélgetünk Jancsó Csabával, pontosan azon a helyen, ahol 1957. március 14-én este két társával együtt koszorút helyeztek el az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hősei tiszteletére. Ekkor még nem esett bajuk, ám a következő évi koszorúzáson – amelyen Jancsó Csaba nem volt jelen – a szekusok már lesben álltak, és azonnal lecsaptak rájuk, amit letartóztatás és súlyos börtönévek követtek. Nem számított, hogy kiskorúak, középiskolás diákok, de amit „elkövettek”, az akkori hatalom számára megbocsáthatatlan bűnnek számított. Az 1958-ban alig 17 éves Jancsó Csabát 10 év börtönre ítélte a kolozsvári Katonai Bíróság a Székely Ifjak Társasága (SZIT) tagjaként, 1964 júniusában szabadult kegyelmi rendelet útján. Bár nehéz börtönévek állnak mögötte, mindmáig megőrizte optimizmusát: vidám, jókedvű, mosolygós emberrel beszélgetünk, és arra kér, hogy tegezzük, miközben emlékeiről faggatjuk.

**BENKŐ LEVENTE,
PAPP ANNAMÁRIA**

– Hogyan szereztetek tudomást az 1956-os forradalom kitöréséről?

– Arról az egész világ tudott. Mi a szülőktől, rokonoktól, barátoktól tudtuk, hogy mi történik Magyarországon, illetve Budapesten. 1956 őszén tizenöt évesen második gimnazista, azaz kilencedikes voltam. Az osztálytársakkal minden reggel megbeszéltük a Budapestre addig történteket, s kommentáltuk az eseményeket, illetve a híreket. A forradalomnak vége lett, és égett bennünk a düh. Néha-nyan összebeszéltünk, hogy mi is kellene tegyünk valamit, s készsüljünk fel arra az eshetőségre, ha ide is átszap a forradalom lángja. Fiúk, hallottátok-e, hogy mi történt Magyarországon? Mi csinálunk-e valamit? Ennyi volt az egész. Aztán megtárgyaltuk, hogy még ki volna alkalmas erre. Olyanokat választottunk ki, akik jöttek szó nélkül. Így hoztuk létre a Székely Ifjak Társaságát, a SZIT-et. Persze, később a szekun nem társaságnak, hanem szervezetnek neveztek azért, hogy súlyosabb legyen a vád és az ítélet. A SZIT-nek ketős értelme volt. Egyrészt azt jelentette, hogy Székely Ifjak Társasága, másrészt SZITani akartuk a forradalom lángját.

– Mit tűzött ki céljává a SZIT?

– Elsődleges célunk azt tűztük ki, ha a forradalom Romániába is áttérjed, akkor mozgósítjuk, illetve felbuzdítjuk mindekelelt a diákságot és az ismerősöket. Utó Szabó Lajost meg-

választottuk elnöknek, de alelnökünk, titkárunk és saját alapszabályzatunk is volt.

– Ez hogy készült el?

– Mindenki elmondta a véleményét, s a javát kiválogattuk, így állt össze a programunk. Az elején kilencen voltunk, de hárman szép csendesesen elhúzódtak mellőlünk, s a végén odakerültünk, hogy a tárgyaláson ők voltak a koronatanúk. Utólag a tárgyaláson egy Szalai Attila nevű fiúval is találkoztunk, akire a nagyfőnöki titulust húzták rá. Kellott egy nagykorú is... Különben Utó Szabó Laji és Szalai Attila kivételével mind kiskorúak voltunk.

– Konkrétan a tevékenységük miben merült ki?

– Megkoszorúztuk 1957. március 14-én este, titokban az 1848/49-es forradalom hőseinek az emlékművét Sepsiszentgyörgy főterei parkjában. Amikor reggel az emberek mentek a textilgyárba, meglepődve látták, hogy az emlékműn koszorú áll. Pillanatok alatt szétterjedt a hír az egész városban. Úgy tíz óra felé eltűnt a koszorú. Ezt egyébként én szereztem. Kimentem a temetőbe, egy régi koszorút letisztítottam, vágtam örökzöldet, s köttünk egy szép koszorút. A virág keresztanyámtól származott, az öreg megrészegedett, s hogy bocsásson meg neki, hozott neki egy ől virágot. A következő évi koszorúzásom én már nem voltam ott, de nem azért, mert megjavultam volna... 1958. március 14-én, szintén este, ugyancsak titokban helyezték el az újabb koszorút a fiúk a negyvennyolcas emlékművön. Amikor

ALBERT LEVENTE

Jancsó Csaba: „Jókedvű, optimista természetem tartotta bennem a lelket”

Bordás Attila tette a koszorút, a lesben álló szekusok azonnal rájuk támadtak. Gyertyános Csaba és Jancsó Sanyi elfutottak, Attilát azonban elkapták, össze-vissza verték, és bekísérték a Securitatéra. Éjjel felszedték Gyertyánosit és Jancsó Sanyit is.

– Téged mikor tartóztattak le?

– Én általában hétkor szoktam kelni, mivel nyolcra jártunk iskolába. Egyszer csak valaki kopogtat, Gyertyános Csaba és Bordás Attila édesapja volt, hogy hol van Csaba és Attila? Hát én honnan tudjam? Erre kijött keresztapám is, s mondta nekik, hogy ez a gyermek egész éjjel itthon volt. Mire ők közölték, hogy Attiláékát elvitték. Ezután én szépen elmentem az iskolába. A kapunál egy pasas várt a Sanyi táskájával, amit azonnal felismertem. Mondja, hogy éjjeliőr, és hol kapta. Adja ide, a Jancsó Sanyié. A táskát bevittem, és felmentem a fizikumba, ahol kémiaóránk volt Delnei András tanárral. Egyszer csak nyílik az ajtó. Megnéztem az órámot, 8 óra 33 perc volt. Bejött Albert Ernő igazgató, valamit halkán mondott a tanárnak, majd szólí-

tott Jancsó, gyere velem. Én akkor már tudtam, hogy mire megy ki a játék. Utólag aztán Albert Ernő elmondta nekem, hogy fel akarta küldeni értem a takarító nőt, de nem engedték. Mit tettek, fiúk?, kérdezte tőlem. Mondtam neki: Igazgató úr, mi semmit. A tanári előtt két idegen férfi várt rám, velük kellett menni. Az egyik elindult elől, a másik pedig hátul. Az első Szabó Lajos volt, a hátsó pedig Vida Bálint, szekusist mind a kettő.

– Őt is Szabó Lajosnak hívták, akárcsak a SZIT elnökét?

– Pontosan. Látjátok milyen a véletlen? Bekísérték a Securitatéra. Ez a Szabó szekus mindegyre ugrott szembe velem, mint egy mérges pulyka: Mit csináltál, te bandita? Kitaposom a beled! Ilyen kis mitugrász ember volt. Ma is itt él Szentgyörgyön, néha az utcán találkozunk, de soha nem mer az ember szemébe nézni, annál is inkább, mert egy pár évvel ezelőtt nagyon megmondtam neki a szájam ízét. Jellemtelen, hazug figura. Azt is letagadta, hogy szekus volt, hát még azt, hogy ő tartóztatott le... Pedig azt is megmondtam neki, hogy volt felöltözve. Amikor a börtönből kiszabadultunk, a szentgyörgyi bútorgyárban dolgozott, pont ott, ahova minket felvettek. Egykettőre elhúzta a csikót a dohánygyárba, onnan pedig a közüzemekhez. Mondtam neki: Ne búsuljon, mert én a kezem magával sose mocskolom be. De nem is adtam kezét vele, pedig nyújtotta a kezét.

– A kihallgatást azonnal megkezdték?

– Itt különösebb vallatás nem volt. Azt mondták, ne búsuljatok fiúk, mert tizenkettő felé elmentek innen. Háromnegyed tizenkettő körül előállt a Land Rover, s négyünket, Bordás Attilát, Gyertyános Csabát, Jancsó Sándort és engem szépen beültettek. Az öreg Bölöni bácsi volt a sofőr, egy százados jött velünk, nem kötöztek meg, szemüveget sem tettek a szemünkre. Egyenesen Marosvásárhelyre mentünk, este háromnegyed hétkor már ott voltunk, s bevitték a szekura. Itt betettek egy-egy hatvanszor hatvan centis magánzárkába. Persze ott

már csóróra levetkőztettek, kikuktattak, lehúzták a cipőről a spicet, levágták a nadrágról a csatot, elvették a nadrágszíjat, cipőfűzőt. Első éjszaka pokróc és lepedő nélkül aludtam, párna helyett a fejem alá tettem a félcipőmet.

Másnap reggel vittek kihallgatásra, amely március 15-től június 3-ig zajlott. Engem egy elég jámbor fiatalember hallgatott ki, Vajda Ioannak hívták. Egyszer azt mondta nekem: Sajnálak fiú, hogy diákként ide kerültél, mert én is tanár voltam, matematika szakos... Én válaszul azt találtam neki mondani, hogy: Azt a szép állást ott hagyta ezért?... Ószinte gyermek voltam. Vajda elmosolyodott. Jó, hogy nem vágott képen. Ellenben voltak rámenősebbek is, a kihallgató osztály főnöke, Bartos Károly például egy rettenetes ember volt. Állandóan kopogtatott a ceruzájával, amíg elosztott, hogy kihez kerüljek kihallgatásra. Annyira felment a pumpám, hogy visszaszóltam neki. Mire ő elkezdett káromkodni: Hadd el papfióka, mert lesz gondom rád!... Megmutatom neked, hogy utolsónak jössz ki a börtönből, ha addig meg nem döglesz valahol. Részben igaza lett az őrnagy úrnak, mert tényleg utolsónak szabadultam, de a lényeg, hogy túléltem.

– A szekusok elsősorban mire voltak kíváncsiak?

– Minduntalan a szervezetről faggattak. Olyan nagy ügyet csináltak az egészből... Pedig többre mentek volna, ha adnak vagy két jó taslit. Ők tulajdonképpen a semmiből sokat akartak csinálni, egy komoly pert állítottak össze, s végül kihozták, amit akartak.

– Vagyis?

– A végén úgy állították be, hogy a SZIT egy fasiszta szervezet, amely meg akarta dönteni az akkori népi hatalmat. Olyan súlyos vádak soroltak fel, hogy amikor az ügyész felolvasta a vádiratot, mindenki el volt képedve... Az ügyész a halálra ítéletünket kérte! De nem hiszem, hogy lett volna annyi érvük ezt alátámasztani, hiszen nem öltünk, nem bántottunk senkit.

– Egy koszorúval rendszert lehetett dönteni?...

BENKŐ LEVENTE

Erdélyi ötvenhatosok a szamosújvári börtön bejárata előtt 1996 szeptemberében

– Persze, ők így értették.
– *Próbáld-e megmagyarázni a szekusnak, hogy uram, hát én semmi rosszat nem akartam...*

– Nem. Soha. De nekem szerencsém is volt, mert a cellában egy székelyudvarhelyi jehovista bácsival zártak össze, Kelemen Jánosnak hívták. Az öreg már vagy háromszor-négyszer megjárta a börtönt, s ellátott jó tanácsokkal. Ellenben nagyon sokszor összezártak besúgókkal, provokátorokkal, az ember el-elszólta magát, s akkor ebből egy csomó gond származott. Azután egy cellába kerültem Szabó Lajos mikóújfalusi emberrel. Ő is csendes embernek bizonyult, azelőtt megjárta az orosz fogságot, s eléggé dörzsölt volt. Örökké mondta nekem: Csabika, vigyázzunk, mit csinálunk, akármit kérdeznek, kétszer gondoljuk meg, s csak felire válaszoljunk! Azért biza jók voltak ezek a tanácsok, mert tizenhat éves gyermekfejjel... A tizenhetedik életévet a marosvásárhelyi börtön 1-es számú cellájában töltöttem.

– *A SZIT-ben mind kiskorúak voltak. Romániában akkor politikailag el lehetett itélni kiskorúakat?*

– Persze. De hát kit érdekelt, hogy kölykek vagyunk? Műtán a kihallgatások lejártak, maradt olyan szűk hét a tárgyalásig, ez időre ide adták a már bekötött iratcsomót, és elolvashatad, hogy az mit tartalmaz. Június 3-án reggel átvittek a törvényszékre, vagy haton vigyáztak reánk, mert kilencen voltunk. Szegény anyámék... Én soha nem voltam elkeseredve, szerettem mindenből marhaságot csinálni. De amikor megláttam őket... Egy Cazan nevű százados volt az ügyész, Macskási Pál a bíró és bent még két aszisztens, akik nem nagyon szóltak semmit. Az ügyész keményen vádolt, Macskási pedig megadta az éveket.

– *Ügyvéd is volt?*

– Persze. Azelőtt megkérdezték, hogy ügyvédet aka-

rok-e. Mondtam, hogy nem akarok. Tudtam, hogy úgysem ér semmit. Akkor hivatalból ki-neveztek egyet, aki talán jobban vádolt volna... Ellenben szegény jó apámék ismeretség útján szereztek egy olyan ügyvédet, aki még mert szólni valamit. Macskási azzal kezdte: Öt percet adok Jancsó Csaba és Jancsó Sándor védőbeszédére. Öt perc, az mi? Avval vagy anélkül... Nagyon jól menő ügyvéd volt, de amit a tárgyalásunkon csinált, az egyenlő volt a zéróval. Nem azért, mert nem akart, hanem azért, mert nem lehetett. A tárgyaláson civil ruhában voltunk, szépen kiborotváltak, kivastaltak minket, mindent megtettek, hogy jól nézzünk ki. Tíz előtt volt egy olyan húszperces szünet, s akkor beszélgethettünk szüleinkkel, átvehettünk egy-egy kis csomagot. Amikor a szünet lejárt, bejött a bíróság, s kimondta az ítéletet. Kilencen kilencvenhat évet kaptunk... Szalainak adtak 18-at, Szabó Lajosnak 15-öt, Bordás Attilának és Gyertyánosi Gabinak 12-12-öt, Gyertyánosi Csabának 10-et, akkor Jancsó Sanyi kapott 8-at, Sándor Csaba 7-et s Molnár Béla 6-ot. Ez az enyémmel, azt hiszem, összesen 96. Jogunk volt fellebbezni, de az csak arra volt jó, hogy ismét láthattuk szüleinket. Az eredeti ítélettel maradtunk, nemsokára hozták a papírt, hogy írjuk alá s vegyük tudomásul: a fellebbezést elutasították.

– *Mit érez egy tizenhat éves gyermek, amikor kimondják, hogy nyolcévi börtönbüntetésre ítélik?*

– Számomra sem volt kellemes, de elképzelhető, hogy mit érezhettek a szüleim, akik életükben nem mentek át ilyen kálvárián s ennyi zaklatáson. Például édesapámat felhívták a vásárhelyi Securitatéra, hogy reggel jelentkezzen. S akkor odaadták neki a töltőtollamat azzal, hogy ezt át kellett ven-

BENKO LEVENTE

Egykori politikai foglyok a szamosújvári börtön udvarán 1996-ban.

Balról jobbra: Fosztó Zoltán, Fülöp G. Dénes, Aurel Baghiu, Jancsó Csaba

nie. Szegény édesanyám, ott-hon idegeskedett, édesapám is annyira ideges volt, hogy nem arra a vonatra ült fel, amelyikkel már százszor utazott haza Marosvásárhelyről, hanem a másikra, ami elvitte Szováta felé, s nem ért haza idejében. Elképzelhető azok az órák, amíg édesanyám otthon várta, s arra gondolt, hogy na, édesapámat is letartóztatták... Nagyon sokszor volt házkutatás, s mindezt mindegyikünk családjával végigcsinálták.

– *Tehát Szalai Attila kapta a legtöbbit...*

– Szegénynek semmi köze nem volt az egészhez, de mégis az életébe került. Úgy vettük, mint nagykorút s a szervezet főnökét. Szülei jómódú emberek voltak, ezért el kellett tenni láb alól. A szamosújvári börtönben halt meg.

– *Lehet tudni, hogy mi történt vele?*

– Én tudom. Bölöni őrnagynak az volt a szokása, hogy folyamatosan a mellét ütlegelte. Gyakorlatilag szétverték a máját. Egészséges, kisportolt ember volt. A börtönben teljesen tönkretették.

– *Az ítélet után mi következett?*

– Marosvásárhelyen voltunk 1958. szeptember 14-ig. Ekkor este, hat-hét óra körül elindítottak Jilavára. Kemény őrséggel kivitték a nagyállomásra. Az emberek néztek, nagyon sokan sajnáltak. Majdnem mindenkinek van otthon gyermeke... Szeptember 15-én korán reggel, amikor az iskola kezdődött, itt jöttünk keresztül, Sepsiszentgyörgyön. Valahogy hírt szeretünk volna adni a szülőknél, hogy itt vagyunk, s most visznek át a városra. De hát hogyan? A rabszállító kocsinak az ablakain húszszor húszas vinklivas volt, de az is olyan sűrűn, hogy alig lehetett kilátni. Éppen csak valami levegő jött be rajta. Bent húsz centi széles fapadokon ültünk, amelyeket ha felemeltünk, alatta volt a vécé. Egy-egy ilyen négyzetméternyi vagoncellában hárman voltunk. No, de hogy adjunk hírt? Kiszekuláltuk, hogy egy ingdarabunk csak van, s egy kicsi vérünk is még van, hát vérrel „levelet” írtunk, majd ki-dobtuk az ablakon. Egy gidófalvi fiatalember korán reggel eregelt Szentgyörgy felé a vasút mentén. A sínek között megkapta a rongydarabot, amelyiken rajta volt a

cím, s elvitte Jancsó Sanyi szüle-ihöz. Végül Jilaván kötöttünk ki, ahol jó két hetet tartottak, majd elszállítottak Ocnele Mari-ra, illetve ahogy mi mondjuk: Nagyaknára, Râmnicu Vâlcea mellé, a kiskorúak börtönébe.

Nagyaknán pont addig a napig tartottak, amíg betöltöttem a tizennyolcadik életévet, azaz 1959. június 22-ig. Születésnapomra betettek egy dubába, s el-indítottak megint Bukarest felé. Emlékszem, nagy meleg volt, de nem adtak egy csepp vizet sem. Összevissza hasadt a nyelvünk. Az útra kaptunk húsz deka kenyert, egy darabka sós szalon-nát, sós túrót s egy kis lekvárt, az úgynevezett marmeládát. Ez volt a napi kajánk. Hát arra a sós szalonnára úgy kértük a vizet... Egy csúf, veres képű őrmester volt velünk. Vertük az ajtót, s kiáltottuk, hogy: Apá, apá! (Vizet, vizet!) Mire ő kintről ordította: Nem adok én nektek egy kortyot se, büdös horthysták, döngöljete meg! Aztán Bukarestben hozott valami poshadt vizet, abból jól belaktunk, s hasmenést kaptunk. De olyant, hogy Molnár Béla majdnem elpatkolt... Odajutott, hogy nem tudott lábra állni. Kettlen kellett fogjuk, s úgy állítottuk talpra... S akkor aztán megérkeztünk megint ide, Jilavára...

Hát ez egy katasztrófa-lis hely... Betettek a tizenhármas erődbe. Akkor az új épület nem volt meg, hanem csak a föld alatt kiépített egykori erőd-ben működött a börtön. Ezt a felszíni szállodát jóval később a tolvajok tiszteletére építették. Mert ez szálloda ahhoz képest, hogy mi hol voltunk. Habár oda sem szeretnék visszakerülni soha az életben. Nos, betettek a sèrpáriába.

– *Sèrpärie? Kígyótenyészet?*

– Igen. Az egy hosszú épület. Gyakorlatilag egy folyosó, s egy méterszer egy méteres cellák voltak benne, de nagyon sok, s ahogy érkezél, oda raktak be. De alól sem beton, sem egyéb, hanem csupasz föld volt. Az volt a szokás, hogy bármikor érkezél, előbb betettek a sèrpáriába, s csak az esti, tízórai számolás után helyezték el a börtöncellákba. Vécére nem mehettél, sem enned, sem innod nem adtak. Ha rád jött, ott kellett elvégezni a nagy- és kisdolgot, képzeldék el, mi volt ott... Világítás sem volt, csak egy kicsi ab-

lak a folyosó felé. Ott láttam először életemben lamandi őrmestert, akiről mindenki úgy tudta, hogy ő a kivégzőosztag parancsnoka. A kivégzéseket az úgynevezett Valea Piersicilor-ban hajtották végre. Ott végezték ki Antonescut is, s a mi halálra ítélt kollégáinkat is. De akkoriban minden börtönben végeztek ki embereket... Emlékszem, akkoriban volt egy politikai ügy, a Cojan-ügy, amelyben több embert ítélték halálra. A halálra ítélték az egyes szekció folyosójának legvégében, az úgynevezett zérós cellában várták a kivégzést. S akkor éjjel az örök azzal szórakoztak velük, hogy beszéltek: Pregătiți-vă! (Készüljétek!) S akkor otthagyták őket. A szerencsétlenek pedig ugye, nem nyughattak, várták, hogy minden percen vésztek őket... A halálraítéltek láncba voltak verve. Általában reggel öt óra-kor vitték őket, mert hallottuk egy vagy két esetben, hogy ütemesen zörög a lánc. Eltelt olyan húsz perc, s utána lövések dördültek. Tehát tudtuk, hogy ezeket a szerencsétleneket kivégezték. A Cojan-ügyben vagy tízen voltak bezárva, közülük vagy nyolcat halálra ítélték, köztük volt egy kiskorú is. Te, a polgár megöszült, amíg azt a négyet-ötöt előtte kivégezték. Az a kiskorú gyermek mesélte el ezt nekünk, még most is, amikor rá gondolok, napokig nem vagyok jól bele.

– *Ebben a hatalmas, sáros földalatti teremben embereket tartottak fogva?*

– Persze. Betettek oda két-száz-háromszáz embert...

– *Ilyen sötétbe, világítás nélkül?*

– Igen, be a sötétbe. Milyen világítás legyen, amikor ott az embert semminek sem nézték? Oda betettek, s ha élve maradtál, majd elvittek, amikor sor került rád.

– *De hát abban a nagy, koromsötét teremben az ember lába alatt cuppog a sáros föld, s levegő is alig van...*

– Igen, igen... Ugye, még szabad, civil emberként is féltél bemeni... Akárhogy is vesszük, Szamosújvár nagyon nehéz börtön volt, ami a bánásmódot illeti, de azért rendes cellák voltak, mégsem lehet összehasonlítani a jilavai patkányfészekkel...

FOLYTATÁS A 10. OLDALON

A szamosújvári börtön bejárata felé bandukolva (1996)